

Марыля Хаўстовіч  
Варшава

### **Прамова Мялешкі і Ліст да Абуховіча: Праблемы перакладу на сучасную беларускую мову**

*Прамова Мялешкі і Ліст да Абуховіча* – два творы беларускай сатырычнай літаратуры XVII ст., падобныя ў жанравым-стылёвым, гісторыка-этнічным і моўна-выяўленчым планах, уяўляюць каштоўнасць не толькі для даследчыка даўняе літаратуры Беларусі, але таксама і для палітолага, і этнографа, і гісторыка з-за шырока прадстаўленых у творах культурна-побытавых і сацыяльна-грамадскіх звестак. Безумоўна, цікавыя гэтыя творы і для ўсіх тых грамадзян Беларусі, хто вывучае мінулае беларускае дзяржавы, шукае доказы самабытнасці беларускага этнасу на пачатковых этапах яго станаўлення, пацвярджэння культурнай адрознасці ад бліжэйшых суседзяў ці проста жадае пазнаёміцца з маральна-этычнымі нормаў сваіх продкаў. У прадмове да перакладу *Прамовы Мялешкі* на сучасную беларускую мову Іван Саверчанка падкрэслівае, што гэты твор – першы ў доўгім ланцугу беларускіх твораў з заклікам абараняць уласныя нацыянальныя каштоўнасці – маральныя, эстэтычныя, грамадскія, дзяржаўныя, палітычныя: “Пісьменнік выразна сфармуляваў ідэю непарушнасці беларускіх сямейных і побытавых традыцый, адзначыў іх высокую каштоўнасць для ўсіх часоў і ўсіх пакаленняў”<sup>1</sup>.

Гэтыя творы ўжо некалькі дзесяцігоддзяў складаюць важную частку даўняе беларускай літаратуры, яе раздзел пад агульнаю назваю “палітычная сатыра XVII ст.”, і вывучаюцца не толькі на філалагічным факультэце, але і ў школе разам з прадмовамі Францыска Скарыны і *Песняй пра зубра* Міколы Гусоўскага. Але калі апошнія два аўтары і іх творы добра засвоеныя сучасным беларускім літаратуразнаўствам, то *Прамова Мялешкі і Ліст да Абуховіча* з-за адсутнасці грунтоўнага моўнага каментару застаюцца фактычна не прачытанымі і не асэнсаванымі.

Цягам XX ст. у беларускіх выданнях гэтыя творы друкаваліся на мове арыгіналу з пэўным рэдактарскім каментаром. У апошнія гады з’явіліся тры пераклады на сучасную беларускую мову: у 2007 годзе І. Саверчанка ва ўкладзенай ім кнізе *Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.)* змясціў уласныя пераклады *Прамовы*

<sup>1</sup> І. Саверчанка, *Прамова Мялешкі* [у:] *Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.)*, Мінск 2007, с. 571.

*Мялешкі і Ліста да Абуховіча*<sup>1</sup>; у 2012 годзе Алесь Бразгуноў і Віктар Корань апублікавалі пераклады абодвух твораў у другім томе *Залатой калекцыі беларускай літаратуры*<sup>2</sup>. Прыкладна ў гэты ж час у сеціве з'явіўся пераклад-стылізацыя паэткі Анкі Упалы *Прамовы Мялешкі*; яго можна лічыць прыкладам дынамічнай эквіваленцыі. Спрабуючы перадаць чытачу ХХІ ст. камічны дух твора, паэтка ўспрымае мову арыгіналу як “мяшанку”, а таму актыўна выкарыстоўвае сучасную беларускую “трясянку” дзеля свайго перакладу-стылізацыі. Такім чынам, *Прамова Мялешкі, кашталяна Смаленскага, на сойме ў Варшаве ў 1589 годзе* ператвараецца ў *Рэч Мялешкі, кашталяна Смаленскага, на засяданні правіцельства ў Варшаве ў 1589 гаду*<sup>3</sup>. Такі падыход можа здацца вельмі смелай інтэрпрэтацыяй моўных асаблівасцей *Прамовы*, аднак ён, без сумневу, прыцягвае ўвагу і можа зацікавіць самага непадрыхтаванага чытача. Але нават у такім арыгінальным вырашэнні цяжкасцяў перакладу Анка Упала пакідае неадаптаванымі некаторыя гістарызмы, не замяняе іх паняццямі новага часу, а ў каментары тлумачацца словы, замена якіх немагчымая: *дрыгонт, машталер, каралеўшчызна*.

Даследчыкі беларускае літаратуры А. Бразгуноў, В. Корань і І. Саверчанка выканалі традыцыйныя пераклады. На жаль, навукоўцы не падаюць, якія канкрэтныя спісы вядомых твораў яны выкарысталі ў сваёй працы. Можам толькі выказаць меркаванне, што І. Саверчанка перакладаў паводле тэкстаў, сабраных Змітром Даўгялам<sup>4</sup>. (Звернем увагу, што ў перакладзе маюцца неабгрунтаваныя адыходы ад арыгіналу, напрыклад: “каша грэчневая” замест “кашы рыжовай”). А. Бразгуноў і В. Корань выкарыстоўвалі дзеля перакладу розныя апублікаваныя спісы помнікаў.

Тлумачэнні рэдактараў і перакладчыкаў *Прамовы Мялешкі і Ліста да Абуховіча* маюць пераважна характар гістарычнага каментарара: тлумачыцца, пра каго ідзе гаворка, пра якія падзеі, канкрэтызуюцца месцы. Менш паслядоўна падаюцца звесткі пра мову твораў. Не тлумачацца шматлікія словазлучэнні, якія з'яўляюцца ўстойлівымі і маюць пераноснае значэнне (напрыклад: “чорт в лідвях за поесом”; “зублем не выкуришь”; “як сліжа ў Неман упуціць”; “сядзіць высока, гаворыць глыбока”) і састарэлыя словы (“ратай”, “кордик”, “кеп”, “гологуды куры”, “дрыгонт”, “дидко”, “козакины”, “розъпорки”, “плюдрики”, “малмазія”, “машталер”).

<sup>1</sup> *Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.)*, Мінск 2007, с. 572–575, 578–581.

<sup>2</sup> *Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах*, т. 2: *Літаратура XVII–XVIII стагоддзяў*, Мінск 2012, с. 110–117.

<sup>3</sup> А н к а У п а л а, *Рэч Мялешкі* [online] <http://prajdzisvet.org/texts/prose/rech-mjaleshki-kashtaljana-smalenskaga-na-zasjadanii-pravitselfstva-u-varshave-u-1589-gadu.html> [доступ: 20.05.2015].

<sup>4</sup> З. Д а ў г л а, *З беларускага пісьменства XVII ст.*, Менск 1927, с. 27–45.

Даследаванні Прамовы Мялешкі і Ліста да Абуховіча пачаліся амаль 200 гадоў таму: Прамова Мялешкі ўпершыню ў друку з'явілася ў 1822 г. у перакладзе на польскую мову Юльяна Урсына Нямцэвіча<sup>1</sup>. Вядомы гісторык пазначыў, што пераклад зроблены ім “z rękopismu Józefa Hr. Sierakowskiego”.

У 1851 г. гісторык польскае літаратуры Міхал Вішнеўскі ў VIII т. *Historii literatury polskiej* у раздзеле *Język i literatura Białoruska* апублікаваў Прамову Мялешкі паводле спісу з бібліятэкі Храптовічаў у Шчорсах (“wyjęta z rękopismów kanclerza Chreptowicza w Szczorsach”)<sup>2</sup>. Пэўна, гэтым жа самым спісам карыстаўся і Міхайла Каяловіч, які надрукаваў твор у нумары часопіса “Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи” ў 1862 г. (“Заимствована изъ фамильного архива графовъ Хрептовичей въ Щерсахъ”)<sup>3</sup>. Адкуль у 1865 г. Мікалай Кастамараў перадрукаваў Прамову Мялешкі ў *Актах, относящихся к Истории Южной и Западной России*<sup>4</sup>.

У XX ст. Вацлаў Ластоўскі “дабыў” два спісы твора ў Вільні. Першы паходзіў з архіву Турава-Пінскай архібіскупіі. Ён пісаны кірыліцай у XVII ст. На адвароце пазначана: “Roku 1663 mca july 20 dnia. Mowa kasztelana Smolenskigo Mieleszki miana roku 1589 na Sejmie w Warszawie. Pisałem Michał Bielski Strażnik Wojewodztwa Brzeskiego”<sup>5</sup>. Другі, пісаны лацінкай XVIII ст., які В. Ластоўскі атрымаў ад В. Святаполк-Мірскага, застаўся неапублікаваны і сёння ён невядомы.

У 1920-я гг. грунтоўна вывучаў помнікі даўняй беларускай пісьменнасці Зміцер Даўгяла. У выніку параўнання ён прыходзіць да высновы, што пераклад Ю. Нямцэвіча ўтрымлівае шмат дадаткаў, якіх мы не сустракаем у іншых копіях, лексічныя змены (ужыванне фармальна падобных слоў), а таксама дадатковых слоў, якія змяняюць сэнс фразы. Найбольш адчувальныя адрозненні датычацца акурат тых месцаў твора, дзе гучаць непрымальныя для носьбіта польскай культуры абвінавачванні ды прапановы выгнаць тых, хто ўлез у краіну “protywku prawi naszemu”. Гэты момант асабліва падкрэслены пры публікацыі Прамовы ў “Вѣстнику Юго-Западной и Западной Россіи”, у якім наогул шмат было артыкулаў, якія мелі на мэце давесці еднасць усходніх славян: “Въ польскомъ переводе, последния слова переделаны

<sup>1</sup> J. U. Niemcewicz, *Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce*, Warszawa 1822, t. II, s. 475–479. Пантэлеймон Куліш выкарыстаў гэтую публікацыю дзеля перакладу твора на ўкраінскую мову. Апублікаваны ў часопісе “Основа” (1862, кн. 6, с. 13–16).

<sup>2</sup> M. Wiszniewski, *Historja literatury polskiej*, t. VIII, Kraków 1851, s. 480–484.

<sup>3</sup> Речь Ивана Мълешка, “Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи: Историко-литературный журналъ”, 1862, т. 2, с. 91–97. У рэдакцыйнай прадмове паведамляецца, што М. Каяловіч знайшоў “верную копію” ў архіве аднае “приходской церкви минской епархіи”.

<sup>4</sup> Акты, относящиеся к Истории Южной и Западной России, Санкт-Петербург 1865, т. 2, с. 188–190.

<sup>5</sup> В. Л а с т о ў с к і, *Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі*, Мінск 2012, с. 446–449.

по-своему, вместо «и такого чортополоха (т. е. поляков переселяющихся или пришедших в русские края) а и немцами выгнаты што до нас влезли против праву нашему» переделано «Jabym mówił, czas tych polasków z Niemcami powycinać od Porucznika do rady, a co do nich wlażło przeciwko prawu naszemu»<sup>1</sup>. Як пераклад на польскую мову, сцвярджае З. Даўгяла, копія Ю. Нямецвіча “найбольш удалая з боку зразумеласці”, з’яўляецца найбольш аддаленай ад трох іншых копіяў і ў беларускім мовазнаўстве можа мець ролю толькі другасную, г. зн. быць прыдатнай толькі пры асвятленні некаторых незразумелых момантаў у іншых спісах *Прамовы*. Аднак такое меркаванне таксама не можа лічыцца цалкам аб’ектыўным, бо нават выкарыстоўваючы пераклад Ю. Нямецвіча адно як дапаможны сродак, можна знайсці хібы гэтага перакладу. Праілюструем гэта з дапамогай такіх радкоў “прими ж к нему двух литвинов на страж, бо и сам дидко не упильнуеть!”

Значэнне фразы “бо и сам дидко не упильнуеть” немагчыма ўстанавіць, пакуль невядомым застаецца значэнне слова “дидко”, якое можна знайсці ў гістарычным слоўніку: “Дидко (або Дедко) – 1. Памяншальнае ад дедъ у 3 зн. Дѣдъ: старец. 2. міфалагічны апякун могілак, нячыцік. *Деминъ: бѣсъ, чорт дѣдко*(Бяр., 268)<sup>2</sup>.

Магчыма, можна канстатаваць сувязь паміж другім значэннем слова “дидко” і традыцыйным абрадам памінання продкаў Дзядамі.

Апрача гэтага, слова “дидко” рэгулярна замяняе сінанімічнае “чорт” ва ўкраінскай мове і выступае ў такім фразеалагізме: “чорт (дідко) лисий – грубо, ніхто або ніщо. Межи ними й дідко лисий не розбере справи”<sup>3</sup>.

Для перакладу на сучасную беларускую мову А. Бразгуноў і В. Корань выкарыстоўваюць выраз “і сам чорт не ўпільнуе”, таксама ставячы знак роўнасці паміж словамі “чорт” і “дідко”, нягледзячы на больш вузкае значэнне апошняга. Гэта можа лічыцца апраўданым, бо сэння лексема “чорт” з’яўляецца надзвычай актыўнай у фразеалагізмах экспрэсіўнага тыпу. І. Саверчанка пакідае гэтае слова без каментару<sup>4</sup>, а С. Гаранін тлумачыць яго як “дамавы”. Аднак зусім недарэчным здаецца рэдакцыя гэтага месца ў Ю. Нямецвіча: “sam ojses, mówią oni, nie upilnuje was”. Пераклад “дидко” як “ojca” матываваны іншым значэннем слова “дзедка”: “памянш.-ласк. да дзед”<sup>5</sup>.

З. Даўгяла рашуча выказваўся на карысць версіі, апублікаванай В. Ластоўскім, аднак для перакладаў на сучасную беларускую мову цікавымі з’яўляюцца і публікацыі XIX ст., а публікацыя М. Вішнеўскага, хіба, можа лічыцца найбольш поўнай. Невялікімі, але вельмі істотнымі дэталямі адрозніваюцца ўсе публікацыі *Прамовы*: у В. Ластоўскага

<sup>1</sup> Речь Ивана Мелешка, “Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи. Историко-литературный журналъ”, 1862, т. 2, с. 91.

<sup>2</sup> Гістарычны слоўнік беларускай мовы, т. 8, рэд. І. Жураўскі, Мінск 1987, с. 92.

<sup>3</sup> Словник фразеологізмів української мови, рэд. В. В. Виноник, Київ 2003, с. 304.

<sup>4</sup> Старажытная беларуская літаратура..., с. 573.

<sup>5</sup> Гістарычны слоўнік беларускай мовы..., т. 8, с. 92.

“подстилай же их на ночь”; у М. Кастамарава “подстилай же што ночь” і ў М. Вішнеўскага “podstelaŭże ich szto nocz”.

Адрозненні можна знайсці і ў публікацыях аднаго і таго ж рукапісу. У “Вѣстнику” “каралеўнаю” называецца “Аннулька”, а ў М. Вішнеўскага – “Уршуля”. Ці захоўвалася ў бібліятэцы Храптовічаў больш за адзін спіс *Прамовы*, ці названыя адрозненні – вынік працы рэдактараў устанавіць даволі праблематычна.

З шматлікіх адрозненняў у спісах *Прамовы* на старабеларускай мове хацелася б звярнуцца да пытання ўжывання прыналежага займенніка “нашу” ў адносінах да двух геаграфічных абшараў, якія аўтар, відавочна, лічыць сваёй Радзімай – Літвы і Русі. У розных варыянтах маем: “а Литву и Русь нашу любительно миловал” (В. Ластоўскі), “але Литву и нашу Русь любительно миловалъ” (Міхал Каяловіч, М. Кастамараў), “ale Litwu naszu i Ruś lubitelno miłował” (М. Вішнеўскі).

Важным пры перакладзе з’яўляецца не толькі правільнае вызначэнне, з якой крыніцы рабіць пераклад, але і вызначэнне стылю. Тут беларускія літаратуразнаўцы не разыходзяцца і вызначаюць яго як барочны, тыповы для таго часу ў агульнаеўрапейскім кантэксце. Аргументуючы такое вызначэнне, А. Суша сцвярджае: “Аўтары намагаліся як мага больш ускладніць сваю мову, насыціць яе вытанчанымі моўнымі формамі, каб зрабіць большае ўражанне на чытача і паказаць сваю адукаванасць”<sup>1</sup>.

Такія прыёмы, несумненна, уласцівыя і для *Прамовы*, і для *Ліста*, дзе часам кніжны стыль, запазычаныя з грэцкай мовы словы суіснуюць разам з грубаватымі прымаўкамі з беларускага фальклору. В. Корань разглядае творы як прыклады сатырычна-карнавальнага мыслення эпохі Барока<sup>2</sup>, і лічыць, што элементы *кніжнага стылю* ўводзяцца ў тэкст *Прамовы* з мэтай стварэння камічнага эфекту, карнавалізацыі.

У радках з *Прамовы*: “политыки не знали, а у рот правдою, як солею в очи кидывали”, “сэнтэнтый тых не бывало: правым сердцем просто говорили” суіснуюць беларускія прымаўкі і запазычаная тэрміналогія. У некалькіх выпадках такое сумяшчэнне дадаткова падкрэсліваецца рыфмаванасцю слоў, алітэрацыяй і асанансам. Гэтыя прыёмы дазваляюць сцвярджаць наяўнасць у тэксце эўфанічных фразеалагізмаў<sup>3</sup>: “zofia filozofiu radiła”, “z mudrych oratorow nie budet rataiow”. Запазычаныя словы пішуцца з памылкамі: “сукня хвалендышова” (тыповая

<sup>1</sup> Беларуская літаратурная спадчына: Анталогія, у дзвюх кнігах, кн. першая, Мінск 2011, с. 189.

<sup>2</sup> В. К о р а н ь, *Элемент карнавальнага мыслення ў сатырычных творах эпохі Барока (на прыкладзе ПРАМОВЫ МЯЛЕШКІ І ЛІСТА ДА АБУХОВІЧА)* [у:] Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI–XIX стагоддзяў: вытокі, традыцыі, уплывы: Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Мінск 2010, с. 331–333.

<sup>3</sup> І. С а в е р ч а н к а, *Пазытыка і семіётыка публіцыстычнай літаратуры Беларусі XVI–XVII стст.*, Мінск 2012, с. 388.

замена запазычанага *ф* спалучэннем *хв* у беларускіх гаворках), “куры гологудые”, ад першапачатковых “*sukno z falendyszu*”, “*kałakuckie kury*”. Звернемся да азначэння “гологуды-калакуцкі”. Азначэнне гэтае з’яўляецца і ў спісах *Ліста да Абуховіча* – “*petuch gałaguckiy*, петух галагуски”; і ў трох спісах *Прамовы Мялешкі* – “гологудые кури, гологузые куры, *hołohuznyie kury*”, а таксама “*kałakuckie kury*” ў перакладзе на польскую мову Ю. Нямцэвіча<sup>1</sup>. У *Лісце да Абуховіча* гэтае азначэнне выступае ў складзе параўнання – “*Nadułsie w senti kak petuch gałaguckiy. A praudy nie pytay*”, а ў *Прамовах Мялешкі* – у прамым значэнні: “*I to wielmi strasznaia szkoda hołohuznyie kury chowaty, ich dostatkom warty, i inneie ptaszki smażyty*”. Нават з першага погляду зразумела, што гаворка тут ідзе пра свойскую птушку, якая толькі ў XVII ст. з’явілася ў гаспадарцы беларусаў, бо “*za moiey ramiety prysmakow hetych nie bywało*” – кажа невядомы аўтар *Прамовы*.

Гэтае месца *Прамовы* і *Ліста* пэўным чынам асветлена ў каментарых у сучасных анталогіях. А. Бразгуноў і В. Корань, абавіраючыся на прыметнік “гологузый”, падаюць такі варыянт тлумачэння: “галагуцкі (галанскі) певень” і “галазадых, г. зн. галандскіх мясных курэй”<sup>2</sup>. У выданні А. Сушы “гологузья куры” становяцца “гамбургскімі”, а каментара адносна пёўня з *Ліста* няма наогул<sup>3</sup>. Гэты момант насцярожвае хаця б з тае прычыны, што даследчыкі не пагаджаюцца між сабою ў канкрэтызацыі наймення гэтых птушак.

Звернем увагу на тое, што ў сучаснай літоўскай мове ёсць назоўнік, які падаецца аднакарэнным з гэтымі незразумелымі прыметнікамі – “*kalakutas*”, што значыць, “індык” (параўн. з версіяй Ю. Нямцэвіча “*kałakuckie kury*”). Больш за тое, у гістарычным слоўніку беларускай мовы знаходзім: “Калакутъ наз. Индык. Гусей старыхъ двадцать пять, калакутовъ куры двѣ, кокошка одна, волоскихъ куровъ: куръ одынь”<sup>4</sup>. У некаторых спісах *Прамовы* на месцы прыметніка “*kalakucki*” з версіі Ю. Нямцэвіча з’яўляецца іншае сугучнае слова “гологудые (гологузые – *hołohuznyie*)” – можна меркаваць, што некаторыя перапісчыкі проста не ведалі такое птушкі як індык або называлі яе інакш, замяняючы незразумелае слова на падобнае па форме і больш славянскае, тым самым несвядома ствараючы новае словазлучэнне “бясхвостая курыца”. Менавіта з гэтага словазлучэння выводзяцца спробы даследчыкаў расшыфраваць дадзеныя азначэнні ўсіх спісаў як некаторую рэдкую пароду курэй (мясных, гамбургскіх ці галандскіх), і нават пёўняў, хоць у *Лісце* выступае толькі “галагуцкі певень”, а не “гологуды”. У стылізаваным перакладзе “з мяшанкі” Анкі Упалы таксама адбылася замена гэтых слоў: “Яшчэ адзін страшны ўрэд: галахвостых курыц разводзіць, варыць іх памногу і другіх пціц жарыць”.

<sup>1</sup> J. U. Niemcewicz, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce...*, s. 478.

<sup>2</sup> *Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах...*, с. 112, 115.

<sup>3</sup> *Беларуская літаратурная спадчына...*, с. 678.

<sup>4</sup> *Гістарычны слоўнік беларускай мовы...*, т. 14, с. 239.

Мікола Янчук, называючы XVII стагоддзе часам росквіту польскае культуры і залатым векам польскае літаратуры, мяркуе, што ў гэты час быў створаны вобраз шляхціца – ідэал розуму, цнатлівасці і асвечанасці, што мела на сабе адзнакі барочнай гіпербалізацыі. У адказ на створаную традыцыю, каб падкрэсліць праблемы сучаснага яму грамадства, Іван Мясешка выстаўляе сябе “наіўным і грубаватым прастачком”<sup>1</sup>, што не прычыць меркаванню Мікалая Сумцова, які сцвярджае, што “Мясешка” – гэта не прозвішча, а толькі вытворнае ад дзеяслова “малоць”, г. зн. займацца пустаслоўем, гаварыць абы-што<sup>2</sup>. Такое амплуа дазваляе аўтару выкарыстоўваць найбольш выразныя сродкі з гаворак сялян, адначасна ствараючы пародыю на высокасвецкі стыль, ужываючы фармальныя звароты, схему пабудовы дзелавой пісьменнасці, кніжную лексіку.

Згадкі пра *Ліст да Абуховіча* ў друкаваных выданнях XIX ст. маюцца толькі ў працах Міхала Балінскага<sup>3</sup> і Уладзіслава Сыракомлі<sup>4</sup>.

М. Балінскі пераказаў твор па-польску са значнымі, праўда, скарачэннямі, паведамляючы, што карыстаўся ён спісам на пінскім дыялекце<sup>5</sup>. Шматлікія пропускі ў параўнанне з іншымі публікацыямі *Ліста* могуць тлумачыцца няведаннем М. Балінскім мовы арыгіналу ці фізічным станам копіі *Ліста*, бо прапушчаныя месцы застаюцца праблемнымі да сённяшняга дня.

Зрэшты, такія скарачэнні не прычаць агульным мэтам прадымовы М. Балінскага: ён, па-першае, з дапамогаю *Ліста* адно толькі ілюструе жыццёпіс ваяводы Піліпа Абуховіча, дзённік якога займае першую частку выдання. Па-другое, М. Балінскі мае цалкам іншае меркаванне адносна асобы ваяводы і не згаджаецца з Цыпрыянам Камунякам, аўтарам *Ліста*: “Cyprian Komoniaka inaczej Komoneńko, szlachcic także Nowogródzkiego, werydyk stary, człek rubaszny i jakto powiadają z głupia frant zaczął więc dalej gorzko z Pana Filipa przedrwiwać i dziwne rzeczy nań wypisywać”<sup>6</sup>.

Тым не менш, гэты пераказ-пераклад цікава параўноўваць з іншымі публікацыямі *Ліста*, якія былі зроблены ўжо ў XX стагоддзі.

Хоць М. Балінскі і казаў пра “wielie kopii”, але на сённяшні дзень вядомыя тры спісы *Ліста да Абуховіча* (захоўваюцца ў Кракаве, Вільні і Адэсе). З іх 3. Даўгяла – першы даследчык, які вывучыў, прааналізаваў і апублікаваў рэдакцыі *Прамовы Мясешкі і Ліста да Абуховіча* – найбольш поўнай лічыць адэскую копію *Ліста*, бо яна мае большую

<sup>1</sup> М. Я н ч у к, *Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры*, Менск 1922, с. 89.

<sup>2</sup> Н. С у м ц о в, *Речь Ивана Мелешка, как литературный памятник*, “Киевская старина” 1894, май, с. 196.

<sup>3</sup> М. B a l i ń s k i, *Pamiętniki historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku*, Wilno 1859, s. VI–IX.

<sup>4</sup> L. Kondratowicz (W. Syrokomla), *Dzieje literatury w Polsce*, t. III, Warszawa 1875, s. 169.

<sup>5</sup> М. B a l i ń s k i, *op. cit.*, s. VII.

<sup>6</sup> М. B a l i ń s k i, *op. cit.*, s. VIII.

колькасць як асобных слоў, так і выразаў, якія не сустракаюцца ў іншых копіях, і – апрача гэтага – напісаная лацінкаю, якая лепш перадавала фанетычныя асаблівасці старабеларускай мовы, чым кірыліца<sup>1</sup>.

Ці дастаткова мець адну рэдакцыю твора для добрага перакладу – з старабеларускай мовы на сучасную беларускую? Каб адказаць на гэтае пытанне, прапануем разгледзець некаторыя праблематычныя выпадкі спісаў і перакладаў. Варта параўнаць наступныя радкі ў спісе віленскім (1), адэскім (2) і кракаўскім (3):

1. *цюнецъ мой былъ зъ сынами въ местечку Полонной зъ курми на торгу*<sup>2</sup>.
2. *ciwuniec moy z rykuniei byw z syrami na torhu lenney maietności toiey*<sup>3</sup>.
3. *ццунец мой з рыкуню быв з сынамі на торгу у лонной маетности моей*<sup>4</sup>.

Ва ўсіх прыведзеных варыянтах захоўваецца сэнсавая цэласнасць фразы, але відавочна, што пры перапісванні ў віленскай копіі было памылкова прачытанае слова “сырамі”, і заменена на “сынамі”, і пры перакладзе А. Бразгуноў, В. Корань і І. Саверчанка слухна выкарыстоўваюць адэскі варыянт, пашыраны яшчэ і спрадвечнаю назваю жаночага занятку, гаваркім словам, запазычаным з літоўскай мовы “рыкуня”, што значыць даглядчыца свойскай жывёлы ў маёнтку.

Каб прааналізаваць наступнае разыходжанне ў тэкстах (*въ местечку Полонной – u lenney maietności – у лонной маетности*), неабходна сказаць, што Піліп Абуховіч меў ва ўласнасці мястэчка Палоннае. У каментары да тэксту ў некаторых выданнях чытаем: “вёска Палонная належала П.К. Абуховічу; размешчана над р. Рутаю на шляху ад Наваградка ў Карэлічы (за 3 км ад Карэлічаў)”<sup>5</sup>.

Мястэчка ўзгадваецца яшчэ раз некалькі радкоў ніжэй:

1. *Маючы; греблю в маетности Полонной сыпат позволяю.*
2. *Swi maiuczy hrebliu u maietnosci pol onoy syrat pozwolaju.*
3. *Маючы дванадцять пехоты греблю у маетности Полонной, сыпати позволяют.*

А. Бразгуноў і В. Корань выкарыстоўваюць кракаўскую і адэскую версію: *ў маёй леннай дзедзіне* (у першым выпадку), *і калі маеш столькі, – дазваляю табе насыпаць грэблю ў Палоннай* (у другім). Падобным чынам робіць у сваёй публікацыі і Алесь Суша<sup>6</sup>.

Прыведзеныя радкі не ствараюць перашкоды пры разуменні твора, аднак месцаў больш забытых (калі не сказаць зусім мала-

<sup>1</sup> З. Даўгяла, *op. cit.*, с. 4–13, 27–33.

<sup>2</sup> В. Ластоўскі, *op. cit.*, с. 576.

<sup>3</sup> З. Даўгяла, *op. cit.*, с. 31.

<sup>4</sup> *Хрэстаматыя на старажытнай беларускай літаратуры*, скл. А. Коршунаў, Мінск 1959, с. 363.

<sup>5</sup> *Залатая калекцыя беларускай літаратуры...*, с. 116.

<sup>6</sup> *Беларуская літаратурная спадчына...*, с. 240.

зразумелых) і ніяк не пракаментаваных у *Лісце* даволі шмат. Звернемся да некаторых з іх.

Радкі адэскай копіі “*hodia Franca witat*”, (у віленскай копіі “ой, пане, годі вы такъ як слижа у Неман упустить, не завтра тое вже будеть”) перакладзены А. Бразгуновым і В. Коранем так: “ой, пане! Годзе прыдумляць, як сліжа ў Неман упусціць”, а пры рэдпадрыхтоўцы С. Гараніна – “годі фронцавитат” з каментаром: “хопіць франціца!” І дзеяслоў “фронцавитат”, і параўнанне “як сліжа ў Нёман упусціць” не ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, не маюць блізкіх па гучанні адпаведнікаў і таму ствараюць перашкоду пры разуменні твора.

Вытлумачыць кампаратыўны фразеалагізм “годі вы такъ як слижа у Неман упустить” можна наступным чынам. *Сліж* – дыялектная назва рыбы з атраду карпавых, якая сёння ў класіфікацыі заменена назваю *галец*. Гэтая рыба была даволі папулярнаю на ўсіх славянскіх землях і апроча згаданых назваў, вядомых і ў іншых славянскіх мовах (а таксама ў літоўскай мове пад уплывам беларускай), мела даволі шмат іншых назваў, сярод якіх – голы ўюн. *Уюны*, гэта таксама рыбы атраду карпавых; уюны і гальцы вельмі падобныя, а – што важна – народная фразеалогія захоўвае рад параўнанняў уюна і спрытнага чалавека (спрытны, як уюн; вяртлявы, як уюн; выкручваецца, як уюн).

Аднак усе гэтыя разважанні застаюцца адно толькі подступамі да разгадкі значэння метафары, і абсалютна не тлумачаць наступных за ім слоў: “не заўтра ўжо тое будзе – минут его и трое люди!”<sup>1</sup> (ці: “не заўтра ўжо тое будзе! Минут его и тое люди!”<sup>2</sup>)

Яшчэ большыя цяжкасці выклікае розная ва ўсіх трох копіях цытата, прыпісаная Мялешку:

1. *niczoho na swieti hetaia chwila* (у адэскай);
2. *як нічога на семъ свеце за три хвили* (у віленскай);
3. *ничто на свети готая худела, що з болота чыницъ золото* (у кракаўскай).

У перакладзе А. Бразгунова і В. Кораня маем такую інтуітыўную інтэрпрэтацыю: “праўду кажу вам: па словах вельмі мудрых людзей, нішто на свеце тая хвіліна, якая сваімі падманнымі словамі і разважаннямі і гразь ператварае ў золата, а золата ў гразь”.

Тыя моманты, дзе ў віленскай копіі не хапае некалькіх слоў, звычайна ў кракаўскай супадаюць у напісанні з адэскай копіяй, аднак і тут ёсць выключэнні: “а ja takaia osobka, taki czołowik”, у кракаўскай копіі і ў перакладзе А. Бразгунова і В. Кораня гучыць так: “а што ён за асоба? То і поп – таксама чалавек!”<sup>3</sup>

У дадзеных радках кракаўская копія зноў мае перавагу над адэскай, бо ў ёй захоўваецца частка вядомай беларускай прыказкі: “на бязлюд-

<sup>1</sup> *Анталогія даўняй беларускай літаратуры XI–XVIII стагоддзя*, Мінск 2003, с. 680

<sup>2</sup> *Старажытная беларуская літаратура...*, с. 425.

<sup>3</sup> *Літаратура XVII–XVIII стагоддзяў. op. cit.*, с. 116.

дзі і поп чалавек” (параўн.: рус. – “на безрыбье и рак рыба” і пол. – “na bezrybiu i rak ryba”).

Параўноўваючы копіі на старабеларускай з перакладам-пераказам М. Балінскага<sup>1</sup> на месцы “сыроў” і “сыноў”, знойдзем “сыры”, што пацвярджае “правільнасць” адэскай рэдакцыі. Параўнанне “*sedīt, kak diawet u dupli*” ў пераказе М. Балінскага змяняецца і пашыраецца “*siedzisz, jak dzięciół w dziupli, sporóchniałego drzewa*”. Іншае параўнанне – “*iak werebiow z wienika*” змяняецца на “*jak cietrzwi z mioteł*”. Немагчыма сказаць, чаму адбылася такая замена, у іншай польскай прымаўцы верабей і цецярук наогул супрацьпастаўляюцца: “*lepsz wrobel w gęku, niż cietrzew na sęku*”.

Падсумоўваючы, звернем увагу яшчэ раз на галоўную перашкоду для стварэння добрага перакладу з старабеларускай мовы на сучасную, а менавіта: адсутнасць адзінай арыгінальнай крыніцы. Наяўныя спісы адрозніваюцца вялікай колькасцю дэталёў, і нават у спісах на старабеларускай мове (адэскі спіс *Ліста да Абуховіча* і *Прамова Мялешкі*, апублікаваная М. Вішнеўскім), у якіх захоўваюцца некаторыя фанетычныя асаблівасці, і якія можна назваць найпаўнейшымі з пункту гледжання лексікі і фразеалогіі не ўтрымліваюць усіх слоў і словазлучэнняў, не кажучы ўжо пра наяўнасць белых плям у тэкстах (нерасшыфраваных словазлучэнняў). Іншая праблема абумоўлена своеасаблівым стылем абодвух твораў. Створаныя ў эпоху Барока тэксты характарызуюцца ўскладненай мовай, спалучэннем нізкага і высокага стылю, моўнай гульнёй. Такі характар помнікаў складана перадаць, выкарыстоўваючы традыцыйныя метады.

Maryla Chaustowicz

***Pramova Mialieshki (Speech of Meleshko) and List da Abukhovicha (Letter to Abuchowich): Problems of Translation into Modern Belarusian Language***

A b s t r a c t

The article attempts to analyse translation problems of two examples of old Belarusian literature, i. e. *Pramovy Mialieshki* and *List da Abukhovicha*, into the modern Belarusian language. The difficulties can be divided into two groups: the choice of the source text (both works have been published repeatedly since the 19<sup>th</sup> century and have significant differences text-wise) and the necessity to convey stylistic features of the works in the target text.

<sup>1</sup> М. B a l i ŋ s k i, *op. cit.*, s. VIII.